

A MAGYAR GAZDASÁGI ÉLET 1720-BAN. <

Irta: ACSÁDY IGNÁCZ.

A passzaroviczi béke, mely III. Károly magyar király hadainak fényes sikerei után 1718 július 21-én kötötték a szultánnal, emlékezetes korszakot rekeszt be hazánknak nem csupán politikai, hanem még inkább gazdasági életében. Temesvár és vidéke visszahódításával a magyar állam nagyban és egészben ekkor nyerte meg mai területének épségét. De még többet nyert gazdasági tekintetben, ismét visszaszerzé a lehetőséget a polgárosító munka békés folytatására. 1718-ban ért véget ama hosszú, gyászos időszak, midőn a magyar föld állandó csatatér volt s a területén küzdő hadak árja, ellenség és jóbarát egyaránt örökösen rontotta jólétét. Majdnem kétszáz esztendeig tartott ez a korszak s az állandó gyász és szenvedés színhelyévé tette a haza földjét, meglizedelve lakosságát, elpusztítva virágzó községeit s a lehető legszűkebb keretbe erőszakolva anyagi és szellemi műveltségének fejlődését. A hadi zaj közepett évtizedről évtizedre fokozódott a rombolás és az inség s a magyar nép gazdaságilag messze lehanyatlott azon színvonalról, melyre egykor nemzeti királyai alatt emelkedett. A XV. században, Hunyadi Mátyás fényes uralkodása végén a magyar gazdasági élet sokkal fejlettebb volt, mint a passzaroviczi béke idején, mert a közbeeső harmadfél században a magyar föld három világrész népözönének szolgált örökös csatatereül. Azt, a mit ma keleti kérdésnek nevezünk, akkor magyar földön akarták a kard által eldönteni a nyugat és a kelet hatalmasságai s szakadatlan tusáik sivataggá változtatták a magyar Kánaán legkövérébb földjeit, legáldottabb vidékeit.

Végre a passzaroviczi béke ezt a harctérét más, távolabbi tartományokba helyezte át s Magyarországon megnyílt a lehetőség a szabályosabb gazdasági tevékenységre. Ekkor a magyar géniusznak, a magyar szellemnek és a nemzeti erő kifejtésnek körülbelül ott kellett a gazdasági munkát kezdeni, hol hat századdal az előtt Árpád házi első királyaink kezdték. Ujra meg kellett a hazát hódítani, habár ezuttal nem karddal, mert az 1718-iki békekötés már minden részét felszabadította, hanem

észszel, munkával, verejtékkel, a polgárosodás összes fegyvereivel, melyek kevésbé véresek ugyan, mint a kard, de nem kevésbé terhesek és nem csekélyebb önfeláldozást kívánnak, mint amaz.

Hová jutott a háboruk folyamán Magyarország gazdasági élete, mit örökölt a kétszáz esztendő s török uralom hagyatékaképpen emberben, vagyonban, földmivelésben, iparban, kereskedelemben, a termelő munka minden ágában, azt hitelesen, rideg, de megdönthetetlen számokban kifejezve őrizték meg az utóvilágnak levéltári kincseink. Különösen 1720-ból ismerjük az egész anyaországot, községről községre, vármegyéről vármegyére, szabad királyi városról városra mindegyiknek a legaprólékosabban megrajzolt gazdasági képével együtt. Sajátságos, meglepő ez a kép, sőt hihetetlen lenne, ha nem föltétlenül megbízható módon, ha nem hivatalosan készült volna. Akár a lakosság számát, akár a földmivelés állapotát, főleg a művelés alatti terület kiterjedését, a városi elemeket, az ipart és kereskedést tekintjük, olyan csekélynek, olyan kezdetlegesnek mutatkozik minden, hogy el sem hinnők, ha a forrás, mely e tájékozást megadja, nagyban és egészben kifogástalan hitelességű nem lenne. 1720-ban a magyar állam gyökeres, a kor szükségleteinek megfelelő adóreformot tervezett s vármegyéről vármegyére, városról városra menő, tehát *országos vagyonszámtart* készítettett, mely az őstermeléssel foglalkozó összes nem-nemes rétegeket, továbbá a zsidók kivételével a városi lakosság minden elemét felölelte. A napszámos, a munkás, a zsellér, a jobbágy, a szabados, szóval az egész, ugynevezett vidéki népesség, továbbá a városi polgárság foglalkozásával, évi keresetével, az általa művelt szántófölddel, réttel, szőlővel együtt pontosan összeíratott s ez összeírások számszerűen megvilágítják az említett néposztályok egész anyagi existenciáját.

Minthogy a nemes ember és a pap adómentességet élvezett s pénzzel nem járult az állami szükségletek fedezéséhez, ő reá nézve az összeírás nem terjedt ki. A nemesi és egyházi rendnek sem száma, sem az általa közvetlenül mivelt terület, az ugynevezett allodialis birtok vagy majorsági föld terjedelme nem szerepel tehát az összeírásban, mely csak a jobbágyosságra vagyis a földesuri hatalom alatt álló és ennek megfelelően állami adóköteles rétegekre s a városokra terjed ki. Ezekre nézve azonban gazdasági életük alakulásának minden részlete meg van világítva.

E végtelenül becses forrásból, mely 45 testes kötetből és számos füzetből áll s az országos levéltár nádori osztályában őriztetik, meritem az alant következő ismertetés anyagát. Az ország minden vidékének városai és vármegyéi képviselve vannak az ismertetésben, mely a lakosság számát a földmivelés, az ipar és kereskedelem 1720-ki állapotát pontos statisztikai adatokba foglalja. Ez adatok könnyebb megértésére nézve

még megjegyzem, hogy az összeírás országszerte egységes ür- és térmérték szerint történt s a helyi mértékeket mindenütt a pozsonyi mértékre számították át. Térmértékül a szántóföldnél a pozsonyi köböl van felvéve s így mindenütt, a hol köblös földről van szó, pozsonyi köblös értendő. A rét terjedelme a kaszások száma szerint van megállapítva. Egy kaszás rét alatt pedig általánosan olyan kiterjedésű rétet értettek, melyen rendesen egy szekér széna szokott teremni. A szőlőterület megállapítása a kapások száma szerint történt; az ürmérték (urna = vödör) szintén a pozsonyi urna volt, a pénznel pedig az akkori 100 dros forint értendő, melynek abszolút és relatív értéke a mainál mindenenesetre jóval nagyobb volt.

E figyelmeztetés után áttérek az egyes vármegyék és városok akkori viszonyainak ismertetésére.

Árva vármegyén kezdem, hol akkor 4 mezőváros és 84 község volt, mely utóbbiból azonban 19 curiális hely vagyis olyan, melyben egészben vagy nagyobbrészt nemesek laktak, kik azonban nem irattak össze. A nem-nemes lakosság 2454 családot tett, kik összesen 5572 köblös földön 3920¹/₂ kaszás réten gazdálkodtak, míg a malmok, mesteremberek, kereskedők évi jövedelme 281 frt 30 drt tett.

Bács-Bodrog akkor politikailag tulajdonképpen még négy külön részből állt, melyeket némi kapocs fűzött ugyan egybe, de meglehetősen lazán. E részek voltak: Bács és Bodrog vármegyék, melyek azon időben egyesítették, de még külön irattak össze és mindegyik vármegyének saját határőrvidéke, a péterváradai és a szegedi főkapitányságok területei. Mindegyik vármegyének lakossága tehát két fő osztályra oszlott, polgári és katonai népességre, mely utóbbi azonban, minthogy gazdasági létele leginkább földművelésre volt fektetve, a polgárral teljesen egyformán iratott össze. A hatalmas Bácsmegeye területén nem-nemes család élt akkor összesen 1741, ebből polgári 869, katonai vagyis határőr 872. Az őszi és tavasziak termesztésére művelés alatt álló egész terület 39.705 köblös volt és pedig 24.553 köből a polgári, 15.152 pedig a katonai népesség kezén. Bácsmegeye már akkor méltán élvezhette a magyar Kanaán elnevezését, mert a becslések szerint a mivelte föld sokkal dusabb termést adott, mint más jó minőségű talajjal bíró vidékeken. Rendes esztendőben itt a hozadékot az őszielnél kétszeri szántás után a vetőmagon kívül 5—8, a tavasziaknál 4—5 köbölre s így a fentebb jelzett terület évi átlagos termését 218.985 köbölre becsülték és egy köből gabona árát 1 frtra számították. E termésből 144.585 köből a polgári, 74.400 köből a katonai népességre jutott. Volt továbbá 3490 kaszás rét, 1793 a polgári, 1697 a katonai népesség kezén. A szőlőszet még kezdetleges állapotban volt, ámbar aránylag nagy termést adott s az árból következtetve a bor

minősége is kielégítő lehetett. Összesen csak 954 kapás szőlő volt, még pedig 588 a polgári, 366 a katonai népességnél. Egy kapás szőlőn a termést átlag 4—5, összesen évenként 3383 urnára becsülték s egy urna bor értékét átlag 1 frtban vették föl. Végül a vármegye területén az ipar és kereskedelem is élénkebb lendületet vett, mert a malmok, mesteremberek és kereskedők bevallott évi jövedelme 7455 frtra rugott, melyből 4085 frt a polgári, 3370 frt a katonai népességre jutott.

Bodrog megyének, mint jeleztem, szintén volt határőrvidéke s ezt is beleértve, élt a megye területén 1344 család, még pedig 422 polgári és 922 katonai. Együttvéve a lakosság 25.112 köblös (a polgári 13.918, a katonai 11.194) földön gazdálkodott, melynek termőképességét egészben úgy állapították meg, mint Bácsmegyében s átlag 145.659 köbölre (78.495 a polgári, 67.164 a katonai földek után) teiték. Rét volt 1864 (580 és 1284) kaszás. A szőlők terjedelme itt nagyobb volt, mint Bácsban s 1036 kapást tett, melyből 475 a polgári, 561 a katonai lakosság kezén volt. A termést 4995 urnára, egy-egy urna árát 1 frtra becsülték. A malmok, mesteremberek és kereskedők bevallott évi jövedelme 5799 frtra ment, melyből a polgári népességre 2370, a katonaira 3429 frt jutott. A ki ez adatokat Bács-Bodrog vármegye mai gazdasági állapotaival összehasonlítja, az megkapja az eredményét annak a nagy munkának, melyet a magyarság százhetven év alatt ama vidéken végezett.

Bars vármegyében 1720-ban volt 28 curialis hely vagyis nemes tehát össze nem irt község, és 24 pusztta, 9 város és 159 község; három község a legutóbbi években, 1715 után pusztult el. A nemes községeken s Körmöcz és Ujbánya városokon kívül az egész nagy vármegyében csak 3887 nem-nemes család élt; a művelés alatti terület kitétt $54.446\frac{3}{4}$ köből urbéres, $2589\frac{1}{2}$ irtványföldet, $9715\frac{1}{2}$ kaszás rétet, $3787\frac{1}{2}$ kapás szőlőt, továbbá nemesi kézen, de dézsmát vagy hegybért fizető 562 kapás szőlőt. A malmok, kézművesek, kereskedők évi jövedelme $7390\frac{1}{2}$ frt volt.

Borsod vármegye területén akkor 84 nem-nemes községben s Eger városának a vizenituli részében, mely Borsodhoz tartozott, összesen 1603 adóköteles család élt. Ezek közül azonban földesuri hatalom alatt csak 1188 volt, míg 211 Egerben lakott s ott bizonyos polgári jogokat élvezett, 204 pedig armalista volt, csakhogy jobbágytelken gazdálkodott. A művelt terület kitétt urbéres föld $12.867\frac{1}{2}$, irtványföld 824 köblös, rét 2139 kaszás. Ebből Eger lakóira csak $34\frac{1}{2}$ köből urbéres föld jutott s így akkor a városnak legalább Borsod megyéhez tartozó része alig foglalkozott földműveléssel. Ellenben armalisták kezén volt $1748\frac{1}{2}$ köből urbéres föld, 20 köből irtvány és 312 kaszás rét, míg a többit a jobbágyság mivelte. A vármegye gazdasági életének sulypontja azonban

nem a földmivelés, hanem a szőlőszet volt. Mivelés alatt állt 6447 kapás régi és 164 kapás újonnan ültetett szőlő. Ennek azonban majdnem fele idegeneké volt és pedig a vármegyében 614 idegené volt 2350, Egerben 132 idegené 720 kapás régi és 50 kapás új szőlő. Eger lakosainak főkeresete szintén a borászat volt, mert szőlőbirtokuk 676 régi és 89 új kapás szőlőt tett. De laktak a városban mesteremberek és kereskedők is, kik évi keresetüket 640 frtban vallották be. Végül a jobbágyok 2146 $\frac{1}{2}$ kapás régi és 25 új, az armalisták 529 $\frac{1}{2}$ kapás szőlőn gazdálkodtak.

Esztergom vármegyében a várossal együtt 42 községben 1277 nem-nemes család élt s a művelt terület 29.684 $\frac{1}{4}$ köblöt tett. Ennek hozadékát a vetőmagon kívül 1 $\frac{1}{2}$ —3 köbölre számították s három évi átlag alapján a tiszta termést ősziekben és tavasziakban a vetőmagnak, a kilenczednek és tizednek, az aratók és a cséplők részének levonásával 69.596 $\frac{3}{4}$ $\frac{1}{6}$ köbölre becsülték. A lakosságnak volt továbbá 3886 $\frac{1}{3}$ $\frac{1}{8}$ kaszás rétje s 4840 $\frac{1}{2}$ kapás szőlője. Egy kapás szőlőre 1—1 $\frac{1}{2}$ urna termést s az egész termést 7859 $\frac{3}{4}$ urnára tették. A bor ára a minőség szerint nagyon változott az egyes községekben; a legolcsóbb volt Barthban és Bucsuban, hol egy urna csak 42 dénárt ért, a legdrágább (1 frt 80 dr) Szent-György és Szent-Tamás esztergomi városokban. Az egész bortermés értékét 8892 frt 92 $\frac{1}{2}$ drra becsülték. Ellenben ipar és kereskedelem jövedelme csak 460 frt 85 $\frac{1}{2}$ drt tett.

Fejér vármegyében a nem-nemes családok száma 1619 volt, a művelt terület 25.382 $\frac{1}{4}$ köblöt tett, mely háromszori szántásra vetőmagon kívül 3—5 köblöt szokott hozni. A lakosoknak volt 2607 $\frac{1}{4}$ kaszás rétjük, 2683 kapás szőlőjük. Egy kaszás szőlőn 1—2 urna bor termett s egy urna ára 1 $\frac{1}{4}$ —2 frt közt mozgott. A malmok, kézművesek, kereskedők jövedelme 2889 frt 70 drt tett; a bérbeadott pusztákért 921 $\frac{1}{4}$ frt évi haszonbér fizettetett.

Gömör vármegyében — akkor még Kis-Hont nélkül, mely Nagy-Honttal együtt iratott össze — a nem-nemes családok száma 2415, a művelt terület köbölben 26.015 urbéres és 3527 $\frac{1}{4}$ irtványföld; ezen kívül a parasztok által művelt pusztákon volt 714 $\frac{1}{4}$, az elhagyott urbéri telkeken 148 $\frac{7}{8}$ köblös művelt föld. Egy köblös földön a vetőmagon kívül teremni szokott pozsonyi köből

	2	2 $\frac{1}{2}$	3	3 $\frac{1}{2}$	4 köből
urbéres föld	18.539 $\frac{3}{8}$	2915 $\frac{3}{8}$	3357 $\frac{1}{2}$	243	989 $\frac{3}{4}$,
irtvány föld	2.905 $\frac{1}{4}$	200 $\frac{1}{2}$	413 $\frac{1}{3}$	8	100 $\frac{1}{2}$,
elhagyott urb. telek	82 $\frac{7}{8}$	18 $\frac{1}{2}$	47 $\frac{1}{2}$	0	0 ,
puszta	544	78 $\frac{1}{2}$	36 $\frac{1}{2}$	30	26 ,

A földművelés tehát a művelt terület legeslegnagyobb részén elég szűken jövedelmezett. Volt még a lakosságnak 6654¹/₂ kaszás rétje s 338¹/₂ kapás szőleje; ez utóbbiból 292¹/₂ kapás rendszeren csak fél, 46 pedig egy egész urnát szokott hozni. Egy urna bor ára 1¹/₄—2 frt közt változott, de nagyobb részt 2 frt volt. Ugyane vármegyében összeirták az utóbbi három év *jég- és tüzkárait*. Ezek kitétek 18.780 frtot, még pedig

	1718	1719	1720	összesen
jégkár	17 községben 4550 frt,	11 közs. 1810,	29 közs. 4660,	10.920 frtot,
tüzkár	6 „ 2600 „	7 „ 4350,	6 „ 910,	7.860 „

Heves vármegyében 7 városban és 96 községben 3225 nem-nemes család élt. A mivelés alatti terület itt különféleképp osztályoztatott; volt urbéres telek köblös 27.375³/₄, ezekhez csatolt pusztá 3473³/₄; olyan pusztá, melyet jobbágyok miveltek, de csak addig, a meddig ezt a földesur éppen megengedte, 1687 köből; végül olyan puszták, melyekért külön taksa vagy földbér járt a földesurnak, 3314, irtványföld 2356 köből; rét 10.165¹/₄, irtványrét 639¹/₄, pusztarét 226¹/₂ kaszás. Végül szőlő régi 6499¹/₂, új ültetés 500¹/₂ kapás. Hevesben tehát ez időben aránylag nagy külterjes földművelés folyt, a malmok, iparosok, kereskedők jövedelme pedig 2106 frt 40 drt tett, melyből azonban költségre 223 frt 53 dr számított le.

Hont vármegye akkor még Kis- és Nagy-Honthól állt s összesen négy, a kishonti, bozóki, selmeczi és báthi járásra oszlott, melyben összeirtott 185 község, ellenben nem iratott össze 21 curialis hely és 29 olyan pusztá, melyen kizárólag a földesur gazdálkodott. E 185 községben volt 5198 nem-nemes család, mely 40.057³/₄ köblös urbéres s 675¹/₂ köblös irtványföldön gazdálkodott. A mivelés terület minőségileg következőképpen oszlott meg: a vetőmagon kívül 2 köblöt 22.551¹/₄, 3 köblöt 14531 és 4 köblöt 3651 köblös föld szokott átlag hozni. Volt továbbá 8897¹/₂ kaszás rét s 14.377¹/₂ kapás szőlő; a nemesek kezén volt még 2042¹/₂ kapás szőlő. A jobbágyok szőleje 1, 1¹/₂—2, a nemeseké legnagyobb részt 2 urnát hozott. De minőségileg is jobb volt az urak szőleje, mert 1572 kapás szőlőjükön termett olyan bor, melynek ára urnánként 3 frtot ért, míg a többi bor ára jóval csekélyebb volt s 1—2 frt közt ingadozott. Malom volt a vármegyében 155, ezek s a kézművesek s kereskedők jövedelme 3555 frtra rugott.

Komárom vármegye területén volt egy kir. város, 2 mezőváros, 14 curialis hely s 5 érseki curialis pusztá. A nem-nemes (Komárom városában a nemesek is bele vannak számítva) lakosok száma 2.578, a művelt terület 23.997¹/₂ köblös urbéres és 267¹/₂ köblös irtványföld, 2431 kaszás rét, 2025 kapás szőlő; 31¹/₂ malom, melyek jövedelme

73 frt, míg ipar és kereskedelem jövedelme 11.380 frtot tett. 13 nemes ember gazdálkodott urbéres telkeken és pedig 150 köblös földön és 51 kaszás réten. A föld minősége a győri járásban volt a legjobb, mert ott a magon kívül 4—5 köblöt, ellenben az ujjvári járásban csak 2—4, sőt a szigetiben csak 2—3 köblöt számítottak az átlagos termésre. A bortermést egy kapás szőlő után $1\frac{1}{2}$ urnára tették s egy urna ára 1 frt, a neszmélyi és almási járásban pedig 2 frt volt. Igen gyöngye volt a legelő, mert néha, főleg a szigeti járásban csak 2 kaszás után termett egy egész szekér széna.

Liptó vármegyében volt 41 curiális és 92 más község. Ez utóbbiakban élt 1426 család s mivelés alatt csupán 8138 köblös föld s 1121 kaszás rét állt, míg a malmok s ipar-kereskedés jövedelme 376 frt 40 drt tett.

Nógrád vármegyében 28 curiális és 210 más község volt, ez utóbbiakban 2446 nem-nemes család élt. Mivelés alatt állt $29.310\frac{3}{4}$ köblös szántóföld, mely a magon kívül 2—4 köblöt szokott adni, $6498\frac{1}{4}$ kapás rét, 1840 kaszás szőlő, melynek termése 1—3 urna közt váltakozott; a bor ára $1—1\frac{1}{2}$ frt. Nemesek kezén volt továbbá $79\frac{1}{2}$ kaszás szőlő. Ipar és kereskedelem jövedelme 1510 frtra ment.

Pozsony vármegyében a királyi városokon és curiális helyeken kívül volt 196 község 6427 családdal; a mivelt terület $50.363\frac{3}{4}$ szántóföld, mely a vetőmagon kívül 2—5, nagyobb részt azonban 3 (19.244 köből) és 4 (25.529 k.) köblöt hozott; volt továbbá 13.120 kaszás rét és $15.838\frac{1}{2}$ kapás szőlő. Pénzjövedelem $905\frac{3}{4}$ frt.

Sáros vármegyében a királyi városokon és 9 curiális helyen kívül volt 7 mezőváros, 349 község és 3 pusztá falu. A nem-nemes családok száma 3452, a mivelt terület $30.688\frac{1}{2}$ köblös föld és 4585 kaszás rét. Pénzjövedelem 3177 frt.

Szabolcs vármegyében a nem-nemes községek száma 125, a családok száma 2634, a szántóföld $42.383\frac{3}{4}$ köblös, melyen évenként átlag $205.137\frac{1}{4}$ köből gabona szokott teremni. Ezenkívül 607 köblös urbéres földön évi 2758 köből terméssel nemesek gazdálkodtak. Volt továbbá 5683 kaszás rét a jobbágyok és $83\frac{1}{2}$ kaszás urbéres rét a nemesek kezén. A legelő az egész vármegyében 15.227 köblös földet tett ki. A makkos erdőkben 5905, a vágásra rendelt erdőknél 140 jobb ártány találtatott. A száraz malmok 596, a vízi malmok 214, két malom a Szamoson 52 frt jövedelmet hoztak. A mesteremberek és kereskedők jövedelme 537 frt, a községek tulajdonát tevő ital- és husmérési jog 613 frt 70 drt hozott, míg a salétromnyerésből 2972 frt 70 dr jövedelem folyt be.

Szatmár vármegye 215 nem-nemes községében 2748 család élt s 23.016 köblös urbéres földön, 7847 kaszás réten, 1392 kapás szőlőn

gazdálkodott; nemesek és idegenek kezén volt még 3047 kapás szőlő. A pénzjövedelem 3466 frt 47 drt tett.

Szepes vármegyében volt 16 város, 21 curialis hely s 119 község; ez utóbbiakban élt 1695 nem-nemes család; a szántóföld 11998¹/₂ köblös, a rét 1582¹/₂ kaszás volt. Ezenkívül Svedlér, Szomolnok, Stóos, Remete, Gölnicze és Krompach bányavárosokban még volt művelés alatt 319 telek, melyek terjedelmét azonban megállapítani nem lehetett.

Trencsén vármegye területén volt 1 királyi-, 17 mezőváros s 306 község, melyekből 82 curialis hely. Élt területén 6474 nem-nemes család, a szántóföld 36.794¹/₃¹/₈ köblös, a rét 2624 kaszás s a szőlő 1109 kapás. Pénzjövedelem 287 frt 40 dr.

Vas vármegye területén volt 1 királyi-, 24 mezőváros, 138 curialis hely, 481 község. A nem-nemes családok száma 4869; a művelt föld 105.231¹/₂¹/₃₂ köblös, a rét 10.199¹/₃ kaszás, a szőlő 30.361 kapás, melyből 10.348¹/₂ rendszeren 1¹/₂, 11.914 pedig 2 urna bort, a többi még kevesebbet szokott teremni. Pénzjövedelem 4287¹/₂ frt.

Zemplén vármegyében a nem-nemes családok száma 5102 volt, melyek 63.115¹/₂ köblös szántóföldön, 11.001 kaszás réten s 4114 kapás szőlőn gazdálkodtak; a nemesek kezén volt még 9464 kapás, dézsmaköteles szőlő. A gabonatermést évi 203.402 köbölre, a bortermés értékét pénzben (egy kapás szőlőn csak 1¹/₂ urna bor szokott teremni, 2 urna termést csak 770 kapás szőlőre vettek föl) 19.709 frt 68¹/₂ drra becsülték.

Zaránd vármegyében az összes városok és községek száma 206 volt, a nem-nemes családoké 2354, melyek 21.693 köblös földön, 6581¹/₂ kaszás réten és 135 kapás szőlőn gazdálkodtak; a pénzjövedelem 1187 frt volt. De a vármegye zarándi és jenői járásában még 220 katonai család lakott s 1204¹/₂ köblös szántóföldet, 556 kaszás rétet, 224 kapás szőlőt művelt, a pénzjövedelem pedig 318 frtot tett.

Mindez adatokban legelől a földesuri hatalom alatt álló, a föld művelésével, gazdálkodással foglalkozó, mint ma mondani szoktuk, *vidéki* népesség számát, foglalkozását, gazdálkodási viszonyait kapjuk. De nagyon egyoldatu maradna hazánk gazdasági állapotainak képe, ha a *városi* lakosság, a polgári elem akkori anyagi viszonyainak adataival ki nem egészítenők. A városokban élő összes népelemek, tehát a város kebelében megtelepedett nemesek is föl vannak véve az alatt következő adatok keretébe; csupán a zsidók hagytak ki, kik azon időben egész sajátos módon adóztak a kincstárnak. Most lássuk minő gazdasági helyzetben éltek 1720-ban a magyar városok polgárai?

Bakabánya városában összesen 97 család élt; csupa polgárok voltak s közülök 37-en valamely czéhhez tartoztak; ilyen czéh nem kevesebb, mint 11 volt a városban, de a mesterek összes száma

csékély levén, természetes, hogy egyre-egyre igen kevés jutott. A czéhek közül háromnak csak 1—1, egynek csak 2, négynek csak 3—3, egynek 4, egynek 7, egynek pedig 9 tagja volt. Az összes 37 mester pedig egész évi tiszta keresetét 304 frtra vallotta be. Minden polgárnak volt azonban saját háza s a polgárság némi földmívelést is folytatott, de csak szerény körben, mert a mívelés alatti terület mindössze 177 köblös szántóföld, 119 kaszás rét s 185 kapás szőlő volt.

Bazin városában szántóföld egyáltalán nem volt, hanem csupán $167\frac{3}{4}$ rét s $3291\frac{1}{2}$ kapás szőlő. Így a polgárok anyagi létele teljesen a borászatra volt fektetve.

Ellenben *Bélabányán* az ipar is játszott szerepet; a 81 család közül, mely a város lakosságát kitette, 33 volt mesterember s 13 különböző czéhhez tartozott 420 frt évi keresettel. A legjobban ment dolga az egyetlen mészárosnak, ki 30 frt évi keresetet vallott be, míg a többi mesterelemek keresete 7—15 frt között váltakozik. Mívelés alatt állt $179\frac{1}{2}$ köblös szántóföld és 155 kaszás rét.

Fejlődő város benyomását teszi *Esztergom*, melyben 249 polgári telken 269 család élt; az urbéres és irtványföld $2042\frac{3}{4}\frac{1}{8}$ köblös volt két nyomásra osztva; a tiszta gabonatermést a kilenced és tized s az aratók és cséplők részének levonásával három évi átlag alapján évi $5106\frac{3}{4}\frac{1}{16}$ köbölre becsülték; volt továbbá 542 kaszás rét, 2500 kapás szőlő; ezen 3750 urna szokott teremni s egy urna ára 1 frt 20 és 1 frt 80 dr közt váltakozván a bortermés értéke $5062\frac{1}{2}$ frtot tett. A malmok évi 20 köböl gabonát jövedelmeztek; az iparosok és kereskedők tiszta keresete 277 frtot tett.

Megint más képet ad *Komárom* városa. Itt a polgári telkek vagy házak száma 226-ra, a kis házaké 285-re ment; lakott bennük összesen 511 polgári és 52 zsellér család s e rovatban $227\frac{1}{2}$ köblös szántóföld és 10 kapás szőlő van mívelés alatt feltüntetve. Lakott azonban a városban igen nagy számú nemesség, mely tizedek szerint van összeírva. Övé a négy első tized 197 nemesi családdal, melyek közül 67 polgári, 105 pedig más házban lakott; volt 345 köblös földjük s $1\frac{1}{2}$ malmuk, mely 26 frtot jövedelmezett. A név szerint felsorolt nemes lakosok közt előfordul az első tizedben *Jókai* Mihály, koszorus költőnk őse is, mint egy ház tulajdonosa, de minden külső telek nélkül. A nemes családok legtöbbje az időben iparra adta magát s a legkülönbözőbb mesterségeket folytatta. Éltek a városban nagy számmal olyan katonák is, kik ott külső vagy belső telket szereztek. Ilyen katona-család volt összesen 172, kik közül 59 lóháton, a többi gyalog szolgált; volt 13 polgári, 96 más házuk, 70 köblös földjük s egy malmuk, mely évi 20 frtot jövedelmezett. A városban levő malmok összes száma $7\frac{1}{4}$ volt s jövedelmük 365 frtot

tett. A szántóföldek hozadékát évi 3—4 köbölre számították a mag nélkül. A városban igen nagy iparos és kereskedő elem levén, ezek évi keresetét 10.109 frtra becsülték.

Ismét más képet ad *Körmöczbánya* városa, a magyar pénzverés e régi, híres központja. Magában a városban 242 polgári család, 23 kamarai tiszt, 25 bányabéres, 112 érczbányász és más bányamunkás lakott. Azonban a város körül fekvő hét telep szintén a városhoz számított s ezekben 255 polgár és jobbágy, 255 bányász élt, úgy, hogy a város egész lakossága 894 családra rugott; a mivel terület 435¹/₂ köblös szántóföldből s 669 kaszás rétből állt. Ipar és kereskedés jövedelmé, mely egészen a tulajdonképpeni városra esett, 2493 frt volt.

Modor városa gazdasági élete viszont, mint Baziné, főleg a borászaton nyugodott. Volt ugyan 121¹/₂ kaszás rétje és 351¹/₂ köblös szántóföldje, de oly rossz, hogy rendszeren csak két magot adott. Ellenben a szőlőterület 3829 kapás volt. Ipar és kereskedés 228 frt jövedelmet hozott. Élt benne összesen 308 család.

Nagy-Szombat ellenben, hol 171 polgári ház volt, ismét főleg földműveléssel foglalkozott; a szántóföld 12.810 köblös volt s a vetőmag nélkül rendszeren 3 köblöt hozott.

Pozsony városában, az ország akkori fővárosában, szintén a borászat lépett legelső gazdasági tényezőképpen előtérbe. A polgári házak száma nem tett többet 608-nál; mivelés alatt állt 956 köblös szántóföld, mely rendszeren csak két magot hozott és 1685¹/₂ kaszás rét. Ellenben volt a határban 14.665 kapás szőlő s kétségkívül az táplálta a lakosság tulnyomóan nagy részét, mert az ipar és kereskedelem keresete csak 375 frt évi összeggel szerepel, melynél még a kis Bélabányáé is nagyobb, nem is szólva Komáromról, hol e czimen a jövedelem valami harminczszor olyan nagynak mutatkozik.

Ha Pozsony a bortermelés, úgy viszont *Selmeczbánya* az ipar és bányászat fontos központjának benyomását teszi. Élt benne 233 polgár, 52 zsellér és 654 hevér, összesen tehát 939 család. Háza a polgárok közül mindegyiknek, a zsellérek közül ellenben csak 458-nak volt; a polgárok 191 köblös szántóföldet, 66 köblös irtványt és 319¹/₂ kapás rétet, a házatlan zsellérek 32 köblös földet miveltek, mely rendszeren csak 2 magot hozott. A polgárok főkeresete ipar és kereskedés volt s a 233 polgár közül 177 valamely czéh keretébe tartozott, melyek száma itt 37-re ment, mert gyógyszerészek, kereskedők, kalmárok is külön czéht alkottak. A legnépesebb volt a mészáros czéh 19 taggal, évi 639 frt keresettel. Azután következett a szabóczéh 15 taggal s 296 frt jövedelemmel. Az ötvösök száma 7 volt, de iparuk nem igen virágozhatott, mert évi keresetük összesen csak 94 frtot tett. Ellenben a két

gyógyszerésznek jól ment a dolga, mert nekik volt aránylag a legtöbb évi jövedelmük, 105 frt. Volt 3 sebész-borbély, 1 könyvkötő aránylag kielégítő keresettel. A kereskedők két czéhre oszlottak, a kalmárok és üzerek czéhére. Amannak 11 tagja volt 340, emennek 13 tagja 202 frt jövedelemmel. Az összes 37 czéh 177 tagja 3736 frt 30 drra vallotta be jövedelmét.

Szeged városában ismét a földmivelés lép előtérbe. A városban élt 232 polgár, a ki 1733 $\frac{1}{2}$ köblös szántóföldet, 385 kaszás rétet és 430 $\frac{1}{2}$ kapás szőlőt, 120 zsellér, ki 22 $\frac{1}{2}$ köblös szántóföldet, 64 kaszás rétet és 150 kapás szőlőt, és 25 katona, kik 22 $\frac{1}{2}$ köblös szántóföldet, 23 kaszás rétet és 34 kapás szőlőt míveltek. Ezenkívül 27 idegen 13 kaszás rétet és 8 kapás szőlőt mivelt s így az egész mivelt terület 1773 $\frac{1}{2}$ köblös föld, 485 kapás rét és 622 $\frac{1}{2}$ kapás szőlő volt. Kereskedő összesen 13 élt a városban, ezek közül 3 első osztályu évi 150, 10 pedig másodosztályu évi 154 frt keresettel, úgy, hogy a kereskedők jövedelme csak 304 frt volt. A polgárok közül többen voltak ugyan „háti kalmárok“ vagyis házalók, de ezek legfőlebb mindennapi kenyerőket tudták megkeresni.

Ellenben *Székesfejérvár* városában ipar, földmivelés és borászat már kedvezőbb arányokban nyilvánul. A családok száma 434, kik közül 137 foglalkozott iparral és kereskedéssel; mivelés alatt volt 1335 köblös szántóföld, mely a vetőmagon kívül rendszeren 4 köblöt hozott; továbbá 20 $\frac{3}{4}$ kaszás rét és 1022 $\frac{1}{2}$ kapás szőlő; ez rendszeren csak fél urnát termett, de a bor jó volt, mert ára urnánként 1 $\frac{1}{2}$ frt. A malmok, ipar és kereskedelem jövedelme 1229 frt volt. A czéhek száma 27, tagjaik száma nagyon eltérő; a legnagyobb volt a csizmadia-czéh 15 taggal, de csak 80 frt jövedelemmel, a magyar és német szabók czéhe 14 taggal és 100 frt jövedelemmel, a csapó czéh 13 taggal és 40 frt jövedelemmel. Aránylag a legtöbbet keresett a kereskedők czéhe 6 taggal és 375 frt, továbbá a mészárosok czéhe 4 taggal és 200 frt jövedelemmel.

Szent-György városa, mint a hozzá közel eső többi királyi városok, ismét főleg a borászatból élt. Volt benne 137 polgári ház; szántóföldet egyáltalán nem míveltek, hanem csak 293 $\frac{1}{2}$ kaszás rétet és 5658 kapás szőlőt.

Végül ama kor gazdasági viszonyainak feltüntetésére mai nagy és virágzó alföldi városaink egyikéről, Halasról s a Királyhágón tuli viszonyok ismertetése céljából, Kolozsvárról akarok megemlékezni. Az 1720-ik évben *Halas* egész lakossága 202 földmiveléssel foglalkozó s 1 kereskedő családból állt, mely összesen 802 $\frac{2}{3}$ köblös szántóföldön, 209 $\frac{1}{2}$ kaszás réten és 510 kapás szőlőn gazdálkodott. Erdő nem volt, de annál bővebben legelő; volt 4 száraz malom, az italmérés joga 100,

a husmérés joga ugyancsak 100 frt jövedelmet hozott. Az egy holtoson kívül kereskedéssel vagy üzérkedéssel senki sem foglalkozott.

Hogy a Királyhágón túl sem igen voltak jobbak a gazdasági viszonyok, arra tájékoztat nyújthatnak *Kolozsvár*, akkor a különálló erdélyi fejedelemségnek kétségkívül legnagyobb városa állapotai. Ide vonatkozó adataim nem 1720-ból valók, melyekre az összes magyarországiak vonatkoznak, hanem néhány évvel előbből, 1714-ből. De annál bővebbek, mert a gazdasági élet minden részére kiterjednek s még a marhaállományt is felölelik. A város falain belül és kívül, tehát egész területén 624 ép ház állt, melyből 74 főurak és nemesek, 50 pedig egyháziak, a többi a polgárok tulajdona volt; ez utóbbiak közül a falakon belül levő 346 házukból 202 frt pénzbeli jövedelmet is huztak, kétségkívül egyes lakrészek bérbeadása által. Volt továbbá a város területén 92 romban heverő ház, még pedig 48 polgárok, 25 nemesek és 19 egyházak tulajdonában. Az összes házakban 776 polgár, 263 mesterember, 43 zsellér és 13 kereskedő lakott; a mesteremberek évi keresete 3594, a kereskedőké 380 frt volt. A lakosság mindenféle aktiv követelése 2211, tartozásai 30.502 frtot tettek, melyért 1807 frt fizettetett kamat fejében. A szántóföld terjedelme 1221 köből volt, melyből azon évben 954 köből volt búzával és rozsossal bévetve. A rétek mennyisége 394 kaszás, a szőlőké 1205 kapás volt; ebből a polgárok kezén volt 953 kapás, melyeken 21.321 urna (itt azonban e szó egész más, sokkal kisebb mértéket jelentett, mint Magyarországon) bor termett. A városban levő marhaállomány 125 lóból, 342 ökrből, 292 tehénből, 131 sertésből, 1 kecskéből, 778 méhkasból állt. Volt továbbá 28 pálinkafőző és 7 malom.

Mit tanulhatni ez adatokból? Azt, hogy a kétszáz esztendő török háború s a velük járó belmozgalmak a magyar nemzet összes munkásosztályait, az ország minden részét egyformán a legfájdalmasabban sújtották. Első sorban a nemzeti vagyont legértékesebb, legnemesebb részét, a lakosságot magát támadták meg s néhol ugyyszólván teljesen kiirtották. Már pedig, a hol ember nincs, ott nem lehet sem anyagi, sem szellemi műveltség. Ez emberanyag azonban az ország nagy részében igazán a minimumra szállt s vele természetesen a minimumra kellett lehanyagolnia a földművelésnek is. Nem volt emberi kéz, mely a legtermékenyebb területeket föl szántsa s így a mezőgazdaság a legtöbb vármegyében hihetetlenül csekély kiterjedésben s kétségkívül a legkedetlegesebb módon folyt. Hisz szükség sem volt észszerűbb gazdálkodásra, mert a fogyasztó lakosság csekély száma mellett a dusabb termés fölöslegét értékesíteni sem lehetett.

A városok általában épp oly szomorú, részben még szomorubb képet nyújtottak, mint a vidék. Itt is kivétel nélkül szertelenül megfogyott

a népesség s ennek megfelelően az ipar és kereskedés igazán szánalmas állapotba jutott. Az ország két uralkodó rendje, a papság és a nemesség sem számbelileg, sem vagyoniilag nincs ugyan összeírva, de a mi első sorban gazdasági helyzetét illeti, az természetesen szintén csak olyan lehetett, mint a többi osztályoké. Ha szegény volt a paraszt és a polgár, a nemesség sem valami fényes vagyoni viszonyoknak örvendhetett. A közvetlenül saját kezében levő jószágokon a művelés alatti területnek szükségképpen csekélynek kellett maradnia, mert hiányzott a munkaerő, az ember, a ki megművelje. Első sorban emberről kellett tehát gondoskodni, újra be kellett az országot népesíteni, hogy a parlagon heverő óriási területek hasznot hozzanak. A telepítések tették csakhamar az állam és az egyes földesurak közös erőfeszítésének fő célját. Nemsokára megint hazánkra zúdult a külföldi népözön, csak hogy ezuttal nem többé hadakozni, hanem dolgozni, szántani, vetni, erdőt irtani, mocsárt kiszárítani, ipart üzni, kereskedést folytatni jött ide. Mennyire szükségesek, sőt nélkülözhetetlenek voltak e tömeges telepítések, azt a legjobban megítélhetjük, ha tudjuk, hogy a háboruk korszakának végén a gazdasági élet minő szörnyű állapotba hanyatlott Magyarországon. 1720 óta egy újabb honfoglalásnak kellett végbemennie, hogy a magyarság 5—6 emberöltő egyesült erejével és szakadatlan munkájával az anyagi és szellemi fejlődés mostani magaslátára emelje hazáját.
